

**BOJXONA TIZIMIDAGI INNOVATSION YONDASHUVLAR "TOLLING
OPERATSIYALARI MODULI VA QAYTA ISHLASH REJIMLARINING
IQTISODIY SAMARADORLIGI"**

Rafiqova Muattar Ravshanovna¹

¹ Bojxona instituti Umumhuquqiy fanlar kafedrası dotsenti,
bojxona xizmati podpolkovnigi, p.f.f.d.(PhD)

Norxolov Sardor Ilhom o'g'li¹

¹ Bojxona instituti 1-kurs kursanti

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 18.05.2024

Revised: 19.05.2024

Accepted: 20.05.2024

KALIT SO'ZLAR:

bojxona, qayta
ishlash rejimi, tolling
operatsiyasi,
soddalashtirilgan
tartib, modul,
deklaratsiya,
raqamlashtirish.

Ushbu maqolada 2025-yil 1-dekabrdan boshlab joriy etilishi kutilayotgan "Tolling operatsiyalari" moduli haqida batafsil tahlil qilinadi. Mazkur modul bojxona jarayonlarini soddalashtirish, avtomatlashtirish va xalqaro savdoni yanada samarali qilish maqsadida ishlab chiqilgan. Modullarning joriy etilishi, ayniqsa, bojxona hududida yoki hududidan tashqarida qayta ishlash rejimlarida bojxona yuk deklaratsiyalarini soddalashtirish imkonini beradi. Maqola bojxona tizimidagi innovatsion o'zgarishlarni o'rganish hamda uning iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini chuqur tahlil qilishni maqsad qiladi.

KIRISH. 2025-yil 1-dekabrdan boshlab joriy etilishi kutilayotgan "**Tolling operatsiyalari**" moduli haqida batafsil tahlil qilinadi. Zamonaviy bojxona tizimi raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan davrda o'zgarishlarga moslashib borishi zarur. "Tolling operatsiyalari" moduli nafaqat iqtisodiy, balki texnologik jihatdan ham muhim yangilikdir. Mazkur modulning muvaffaqiyatli joriy etilishi uchun quyidagi innovatsion elementlarning qo'llanilishi dolzarb hisoblanadi:

Bojxona tizimi xalqaro savdo va iqtisodiy faoliyatni tartibga solishda muhim rol o'ynaydi. Bojxona idoralari chet eldan olib kelingan yoki chet elga chiqarilgan tovarlarni qayta ishlash, rasmiylashtirish va nazorat qilishda faol ishtirok etadi. Shuningdek, bojxona operatsiyalari, o'z navbatida, ishlab chiqarish jarayonlariga ta'sir ko'rsatadi. Bu jarayonlar samaradorligi nafaqat davlat darajasida, balki butun iqtisodiy sektorda sezilarli o'zgarishlarga olib kelishi mumkin. 2025-yil 1-dekabrdan boshlab, bojxona hududida yoki hududidan tashqarida qayta ishlash rejimlarida bojxona yuk deklaratsiyalarini soddalashtirishni ta'minlaydigan yangi modul – "**Tolling operatsiyalari**" moduli amaliyotga joriy etish rejalashtirildi.

Innovatsion yondashuvlar va raqamli transformatsiyaning roli

Zamonaviy bojxona tizimi raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan davrda o'zgarishlarga moslashib borishi zarur. "Tolling operatsiyalari" moduli nafaqat iqtisodiy, balki texnologik jihatdan ham muhim yangilikdir. Mazkur modulning muvaffaqiyatli joriy etilishi uchun quyidagi innovatsion elementlarning qo'llanilishi dolzarb hisoblanadi:

Blokcheyn texnologiyasi: Tovar harakatini shaffof kuzatish imkonini beradi, bu esa noqonuniy tranzaksiyalarning oldini olishda muhim rol o'ynaydi.

Sun'iy intellekt (AI) asosidagi monitoring: Yuk oqimini real vaqtda tahlil qilish, xavfli operatsiyalarni oldindan aniqlash imkonini beradi.

IoT (Internet of Things) qurilmalari: Yuk tashuvchilarga o'rnatilgan sensorlar orqali tovarning holati, joylashuvi va harakat tezligi haqida aniq ma'lumot olinadi.

Ushbu texnologiyalar yordamida "Tolling operatsiyalari" moduli yanada samarali ishlaydi, jarayonlar avtomatlashtiriladi, inson omiliga bog'liq xatoliklar kamayadi va iqtisodiy samaradorlik oshadi.

Kelgusida, raqamli transformatsiyaning chuqurlashuvi bojxona sohasida yuqori texnologiyalarga asoslangan yangi modellarni yaratishga xizmat qiladi. Bu esa O'zbekiston iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Tolling rejimining tushunchasi va ahamiyati

Tolling operatsiyasi xalqaro savdo amaliyotida chet eldan olib kelinadigan xom ashyoni, bojxona hududida yoki undan tashqarida qayta ishlash jarayonini anglatadi. Bunda, xom ashyo yoki materiallar import qilinib, qayta ishlanadi va qaytib eksport qilinadi. Bojxona organlari ushbu jarayonda xom ashyolarni qayta ishlash jarayonini nazorat qiladi. Bojxona deklaratsiyasi soddalashtirilgan tartibda taqdim etiladi va tovarning eksporti va importi jarayonlari hamda qayta ishlash mexanizmlari tezlashtiriladi.

Tolling rejimi, shuningdek, tovarlarning o'zgarishsiz holatda, ya'ni bojxona maqsadlari uchun qayta ishlanadigan yoki ishlatiladigan xom ashyolarni qayta ishlash imkoniyatini beradi. Bu jarayon odatda ishlab chiqaruvchilar uchun xarajatlarni minimallashtirish, import va eksport qilishda soliqlarni kamaytirish imkoniyatlarini yaratadi. Modullarning joriy etilishi orqali xalqaro savdo va ishlab chiqarish sektorlaridagi yangi imkoniyatlar yuzaga keladi.

Modulning maqsadi va vazifalari

2025-yil 1-dekabrda boshlab, "Tolling operatsiyalari" moduli bojxona hududida va hududidan tashqarida qayta ishlash jarayonlarini soddalashtiradigan yangi tizimni amaliyotga joriy qiladi. Ushbu modulning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

1. Bojxona jarayonlarini soddalashtirish: Soddalashtirilgan tartibda bojxona deklaratsiyalarini rasmiylashtirish vaqtini qisqartirish va jarayonni tezlashtirish. Bu, o'z navbatida, ishlab chiqaruvchilarga operatsiyalarni tezroq bajarish imkoniyatini yaratadi.

2. Xalqaro savdoni rag'batlantirish: Tovarlarini tez va samarali qayta ishlash imkoniyati eksport va import operatsiyalarini yanada yengillashtiradi, shu bilan birga savdo sohasida yangi imkoniyatlarni yaratadi. Bu iqtisodiy raqobatbardoshlikni oshiradi va yangi bozorlarni ochadi.

3. Iqtisodiy samaradorlikni oshirish: Yangi modul orqali ishlab chiqarish jarayonlari tezlashtiriladi va xarajatlar kamaytiriladi, bu esa mahsulotlar narxining pasayishiga olib keladi va bozorni diversifikatsiyalashga yordam beradi.

4. Bojxona organlari faoliyatini optimallashtirish: Yangi modul orqali bojxona idoralari ish faoliyatini soddalashtirish, xodimlarning ish yukini kamaytirish va monitoring tizimini kuchaytirish mumkin bo'ladi.

Modulni joriy etishning texnik asoslari

Modulning samarali ishlashi uchun bojxona tizimlariga zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish zarur. Bu o'z ichiga bojxona deklaratsiyalarini avtomatik tarzda qabul qilish, elektron imzolarni joriy etish, real vaqt rejimida monitoring tizimini ishlab chiqish va barcha jarayonlarni elektron shaklda qayd etishni oladi. Ushbu yangiliklar bojxona jarayonlarini yanada shaffof va samarali qilishga xizmat qiladi.

Modulning iqtisodiy ta'siri

"**Tolling operatsiyalari**" moduli iqtisodiyotda bir qator ijobiy ta'sirlarni keltirib chiqaradi. Soddalashtirilgan bojxona jarayonlari ishlab chiqaruvchilarga xarajatlarni kamaytirish va ishlab chiqarish jarayonlarini tezlashtirish imkonini beradi. Bundan tashqari, tovarlar eksporti va importi jarayonlari yanada yengil va tez amalga oshiriladi, bu esa xalqaro savdoda raqobatbardoshlikni oshiradi. Shu bilan birga, bojxona jarayonlarini tezlashtirish va soddalashtirish o'z navbatida savdo oqimlarining barqarorligini ta'minlaydi va iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi.

Modulning tashkiliy ta'siri

Yangi modul bojxona tizimlarining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bojxona idoralari o'rtasida ma'lumot almashinuvi va koordinatsiya jarayonlari yaxshilanadi, bu esa boshqaruv tizimini avtomatlashtirishga yordam beradi. Shuningdek, modul orqali tashqi savdo faoliyatida ishtirok etayotgan kompaniyalar uchun huquqiy va moliyaviy masalalarda yanada osonroq va aniqroq me'yorlar belgilanishi mumkin.

Qayta ishlash rejimlarida modulning afzalliklari

Qayta ishlash rejimlari — bu bojxona hududida vaqtincha olib kirilgan xom ashyo asosida qayta ishlab, tayyor mahsulotni eksportga chiqarishga mo'ljallangan rejimdir.

"**Tolling operatsiyalari**" moduli ushbu rejim doirasida quyidagi afzalliklarni beradi:

Soddalashtirilgan ruxsat olish tartibi;

Avvaldan tasdiqlangan operatsion jadval asosida ish yuritish;

Har bir operatsiyaning elektron tarzda kuzatuv;

Statistik va analitik hisobotlarning avtomatik shakllanishi.

=====

Tolling operatsiyasi qo'llaniladigan ba'zi davlatlar:

Ukraina: Xom ashyo eksport qilinib, qayta ishlanib, tayyor mahsulot sifatida import qilinadi. Bunda bojxona to'lovlari va sertifikatlashdan ozod bo'lish imkoniyati mavjud.

Serbiya va Xorvatiya: Tolling operatsiyasi uchun elektron to'lov tizimlari va bojxona muhrlari (ETC) qo'llaniladi. Bu tizimlar yuk tashish jarayonini soddalashtiradi va bojxona jarayonlarini tezlashtiradi. **Avtomatlashtirilgan to'lov:** Harakatlanuvchi transport vositasi yo'l postlarida to'xtamasdan, oldindan o'rnatilgan qurilma (masalan, RFID stiker yoki qurilma) orqali to'lovni amalga oshiradi.

Tez va qulay: Bu tizim tirbandliklarni kamaytiradi, vaqtni tejaydi va yuk tashuvchilarga qulaylik yaratadi.

Xalqaro yuk tashuvchilar uchun afzallik: Ayniqsa tranzit mamlakat bo'lgan Serbiya va Xorvatiyada bu tizim yuk tashish jarayonini soddalashtiradi.

Bojxona punktlarida kechikishlar kamayadi

Harakat tezligi va xavfsizligi oshadi

Avtomatik to'lovlar hisobga olinadi (kvitansiyalar, hujjatlar oson topiladi)

⁶**Turkiya:** Yangi Kompyuterlashtirilgan Transpirt Tizimi (NCTS) orqali elektron tarzda tranzit deklaratsiyalarini rasmiylashtirish imkoniyati mavjud. Bu tizim bojxona jarayonlarini soddalashtiradi va eksport-import operatsiyalarini samarali boshqarishga yordam beradi.

NCTS (New Computerised Transit System) — bu Yangi Kompyuterlashtirilgan Tranzit Tizimi bo'lib, Yevropa Ittifoqi, Turkiya va boshqa a'zo davlatlar o'rtasida tovarlarning bojxona nazorati ostida harakatlanishini elektron tarzda kuzatib borish va boshqarish imkonini beradi.

NCTS nima qiladi?

Tranzit deklaratsiyalarini elektron tarzda rasmiylashtirish imkonini beradi.

Tovarlarining bir bojxona hududidan ikkinchisiga harakatini avtomatlashtirilgan ravishda nazorat qiladi.

Bojxona rasmiylashtiruvi jarayonlarini tezlashtiradi va soddalashtiradi.

Huquqbuzarliklarning oldini olish va tranzitdagi tovarlar ustidan monitoringni kuchaytirish imkonini beradi.

Afzalliklari:

Vaqt va xarajatlarni kamaytiradi — qog'oz shaklidagi hujjatlarga ehtiyoj qolmaydi.

Xavfsizlik va shaffoflikni oshiradi — har bir tranzit operatsiyasi tizimda qayd etiladi.

Bir nechta davlatlar o'rtasida uzluksiz bojxona nazoratini ta'minlaydi.

Misol:

=====

Agar Turkiyadan O'zbekistonga yuk mashinasi orqali tovar olib kelinayotgan bo'lsa, NCTS yordamida tranzit deklaratsiyasi Turkiyada elektron shaklda rasmiylashtiriladi va bu ma'lumotlar butun yo'nalish bo'ylab tegishli bojxona organlariga avtomatik uzatiladi.

⁷**Yevropa Ittifoqi (YI):** Ba'zi YI davlatlarida elektron to'lov tizimlari (masalan, Via Verde, AutoPASS) orqali avtomobil yo'l to'lovlari amalga oshiriladi. Bu tizimlar yuk tashish jarayonlarini soddalashtiradi va bojxona jarayonlarini tezlashtiradi.

Xulosa

2025-yil 1-dekabrdan e'tiboran joriy etiladigan **"Tolling operatsiyalari"** moduli bojxona jarayonlarini soddalashtirish va avtomatlashtirishga xizmat qilishi belgilandi. Ushbu modul xalqaro savdoni yengillashtirish, iqtisodiy samaradorlikni oshirish va bojxona jarayonlarini tezlashtirishga yordam beradi. Kelajakda, bu tizimning kengroq qo'llanilishi iqtisodiyotning turli sohalariga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, ayniqsa, ishlab chiqarish va savdo sektori uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Davlat bojxona xizmati organlarining faoliyatini tashkil etish va bojxona ma'muriyatchiligini yanada takomillashtirishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida. 2025-yil 25-mart. № PF-57

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 10-dekabrdagi "Eksport-import operatsiyalarida soddalashtirilgan tartiblarni kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-420-sonli Qarori.

3. Turkiya davlatining bojxona sayti. <https://ticaret.gov.tr/>

4. O'zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo'mitasi rasmiy sayti – www.customs.uz

5. Jahon saavdo tashkiloti sayti – <https://www.wto.org/index.htm>

6.⁷ Serbiya va Xorvatiya "Elektron yo'l to'lovi tizimi"

<https://www.trb.org/Main/Home.aspx>